

ми не вважаємо обов'язковою наявність усіх без виключення підстав криміналізації – для криміналізації певних діянь має бути встановлено принаймні більшість із них. Окремі підстави можуть бути й не враховані (наприклад, вирішення питання щодо криміналізації геноциду навряд чи потребує врахування відсутності такої підстави, як «типовість і поширеність цього діяння»).

О. О. Пащенко, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права № 1 Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», завідувач сектора дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю НДІ ВПЗ імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

ОБСТАВИНИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ СОЦІАЛЬНУ ОБУМОВЛЕНІСТЬ ОХОРОННИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ (ЗАКОНІВ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ)

Запропонована система обставин, які слід урахувувати при визначенні соціальної обумовленості охоронних кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність).

Предложена система обстоятельств, подлежащих учету при определении социальной обусловленности охранительных уголовно-правовых норм (законов об уголовной ответственности).

The system of circumstances subject to the account at determination of social conditionality of protective criminal and legal norms (laws on criminal responsibility) offers.

1. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність є однією з «незручних» наукових проблем сьогодення. Незважаючи на численні спроби її вирішення як у радянські часи, так і після проголошення Україною незалежності, дотепер ще не побудовано раціональної (обґрунтованої й достатньої) системи обставин, що визначають соціальну обумовленість кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність). Більше того, в науці виокремилося два підходи: одні автори пишуть про обґрунтованість криміналізації того чи іншого діяння

(групи діянь), а інші – власне про соціальну обумовленість закону¹. Вважаємо, що це не одне й те саме, оскільки криміналізація стосується тих явищ, які ще не знайшли свого законодавчого закріплення, тоді як обґрунтування необхідності існування (збереження) певних норм (інститутів) знаходиться поза межами поняття «криміналізація» й має бути досліджено за допомогою теорії соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність. Водночас теорія криміналізації займається пошуками відповідей на запитання на кшталт: що змусило законодавця визнати те чи інше діяння злочином? чому таке рішення було прийнято в конкретний момент часу? А для констатації соціальної обумовленості закону – ці запитання відходять на другий план. Тому кількість обставин, що визначають соціальну обумовленість закону і обґрунтованість криміналізації діянь, буде різною. Ведучи мову про криміналізацію, вважаємо за потрібне підтримати правознавців, які наголошують на необхідності окремого виділення й подальшого дослідження принципів і підстав криміналізації, а також криміналізаційних приводів². Для визначення ж соціальної обумовленості норми така класифікація не підходить, а тому метою цього дослідження є визначення системи обставин, за допомогою аналізу яких можна констатувати її наявність або відсутність.

2. Вирішення питання про соціальну обумовленість кримінально-правових норм слід здійснювати залежно від їх виду. Такими видами є: охоронні (норми-заборони), регулятивні, заохочувальні та визначальні (норми-дефініції). Ці тези присвячено визначенню системи обставин, за допомогою яких слід встановлювати соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм. Тому далі йтиметься про соціальну обумовленість саме таких норм, якщо не буде зазначено інше.

3. Вважаємо що обставини, за допомогою яких визначається соціальна обумовленість, можна поділити на *обов'язкові* та *факультативні*. До першого виду належать ті, що слід з'ясовувати для констатації соціальної обумовленості будь-якої кримінально-правової норми-заборони. До другого – такі, що мають вирішальне значення не для всіх зазначених норм.

---

¹ Докладніше див.: Пашенко, О.О. Дослідження соціальної обумовленості закону України про кримінальну відповідальність (перша половина 90-х років ХХ ст.) // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол: В.І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2012. – Вип. 24. – С. 117-132.

² *Примітка*. Вперше це було зроблено Г.А. Злобіним і С.Г. Келіною у 1978 р. (Див.: Злобин, Г.А., Келина, С.Г. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний // Проблемы правосудия и уголовного права: сб. ст. – М.: Ин-т гос. и права АН СССР, 1978. – С. 106-109).

4. У свою чергу, обов'язкові обставини, на нашу думку, можна поділити на *універсальні та альтернативні*. Універсальні обов'язкові обставини характеризуються тим, що *вся їх сукупність* має враховуватися під час визначення соціальної обумовленості кожної норми. Альтернативні – тим, що обов'язково має бути дотримана *одна з двох* відповідних обставин.

Не претендуючи на цьому етапі дослідження на цілковиту завершеність, вважаємо за можливе запропонувати таку систему обов'язкових обставин соціальної обумовленості охоронних (заборонних) кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність). Універсальні обов'язкові обставини: 1) суспільна небезпечність, 2) співрозмірність позитивних і негативних наслідків заборони, 3) можливість боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових заходів та неможливість боротьби за допомогою інших, 4) наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування (матеріальних, інтелектуальних, процесуальних тощо), 5) системно-правова несуперечливість, 6) безпрогальність і ненадмірність заборони, 7) повнота складу злочину. Альтернативні обов'язкові обставини: історичні традиції або зміна умов життя суспільства.

5. Факультативні обставини, з нашої точки зору, поділяються на *родові, видові та спеціальні* (залежно від кількості норм, для констатації соціальної обумовленості яких їх слід з'ясувати). Родові обставини слід досліджувати для великої кількості норм, розташованих у різних розділах Особливої частини КК (але в той же час – не для всіх, що є характерним для обов'язкових обставин). Видові мають значення для певного масиву норм (як правило, в межах одного розділу Особливої частини КК, але не обов'язково). Спеціальні – враховуються при характеристиці окремих норм (однієї або декількох, що, здебільшого, мають однаковий основний безпосередній об'єкт).

До родових факультативних обставин належать: 1) відносна поширеність діяння, 2) визначеність і єдність термінології, 3) правосвідомість, мораль і суспільна думка. Вичерпний перелік видових та спеціальних обставин надати зараз не видається можливим (і, навіть, доцільним) через їх специфіку щодо кожної конкретної норми. Тому наведемо тут лише приклади. Так, видовими обставинами певної групи норм може виступати їх відповідність сучасним соціально-економічним умовам або стану розвитку науки й техніки. Спеціальною обставиною, що визначає соціальну обумовленість норми, передбаченої ст. 291 КК (Порушення чинних на транспорті правил) є, скажімо, рівень розвитку гужового транспорту та його питома вага в транспортній системі держави.

6. Поділ обставин соціальної обумовленості на обов'язкові та факультативні не означає неможливість дослідження останніх щодо інших

кримінально-правових норм (для яких вони не виступають як необхідні). Проте, як слушно зауважив В.І. Борисов, окремі фактори (за нашою термінологією – «обставини»), можливість дослідження яких є теоретично допустимою, можуть лише незначною мірою або найзагальнішим чином характеризувати кримінально-правову заборону, а тому практичне використання їх для пояснення конкретної норми КК навряд чи є доцільним¹.

Викладене дозволяє на цьому етапі дослідження зробити такі висновки:

– під час з'ясування обґрунтованості криміналізації того чи іншого діяння слід окремо виділяти принципи, підстави криміналізації, а також криміналізаційні проводи;

– при вирішенні питання про соціальну обумовленість норми кримінального права (закону про кримінальну відповідальність) наведений вище поділ здійснювати недоречно;

– вирішення питання про соціальну обумовленість кримінально-правових норм слід здійснювати залежно від їх виду. Такими видами є: охоронні (норми-заборони), регулятивні, заохочувальні та визначальні (норми-дефініції);

– обставини, що визначають соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм можуть бути обов'язковими або факультативними; у свою чергу обов'язкові обставини поділяються на універсальні та альтернативні, а факультативні – на родові, видові та спеціальні.

О. В. Ус, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права № 1 Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВПЛИВ: СУТНІСТЬ І ЗМІСТ

Розкрито кримінально-правовий вплив, його сутність, зміст, структурні елементи та значення. Окреслені основні моменти кримінально-правового впливу в його широкому та вузькому розумінні.

Рассмотрено уголовно-правовое воздействие, его сущность, содержание, структурные элементы и значения. Обозначены основные моменты уголовно-правового воздействия в его широком и узком понимании.

Criminal and legal influence, its essence, maintenance, structural elements and values is examined. The basic moments of criminal and legal influence in its wide and narrow understanding are outlined.

¹ Див.: Борисов, В.И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08; УЮА. – Х.: [б. и.], 1992. – С. 26-30.